

МЕЖДУНАРОДНОПРАВНИ ПРОБЛЕМИ, ВЪЗНИКНАЛИ МЕЖДУ ДЪРЖАВИТЕ В РЕЗУЛТАТ НА РАЗПАДАНЕТО НА БИВША ЮГОСЛАВИЯ

Доц. д-р Тодор Кобуров, Институт за държавата и правото при Българска академия на науките

Резюме: *В статията се прави общ преглед на проблемите от международноправен характер, възникнали в резултат на разпадането на бившата Социалистическа Федеративна Република Югославия.*

Ключови думи: *Международни отношения, международно право, външна политика в региона на Балканите, бивша Югославия.*

INTERNATIONAL LEGAL PROBLEMS AMONG STATES STEMMING FROM THE DISINTEGRATION OF FORMER YUGOSLAVIA

Assoc. Prof. Todor Koburov, PhD, Institute for the State and the Law – Bulgarian Academy of Sciences

Abstract: *The study presents a general review of the issues related to international law, which have come up as a result of the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.*

Keywords: *International relations, international law, foreign policy in the Balkan region, former Yugoslavia.*

Разпадането на бившата Социалистическа Федеративна Република Югославия (СФР Югославия) доведе до цял комплекс от проблеми, които са свързани както с международноправната проблематика, така и с политически, дипломатически, икономически и етнически аспекти. Стигна се дори до кървав военен конфликт на територията на Босна и Херцеговина и Хърватия, който продължава да има своите негативни последици както в региона на бивша Югославия, така и в балкански и европейски контекст. Това беше най-големият военен конфликт на територията на Европа след Втората световна война, и то в непосредствена близост до границата на България. От тази гледна точка едно цялостно и всеобхватно изследване на причините и последиците от този конфликт представлява не само интерес за българската наука, но има и практическо значение за актуалната външна политика на страната в региона на Западните Балкани.

Прави впечатление, че анализът на актуалните проблеми в международните отношения днес изисква една особена чувствителност към ролята и мястото на международните организации и техните съвременни действия, когато се решават определени регионални проблеми – най-вече в сферата на сигурността. Силно впечатление ми направиха думите на генералния секретар на ООН Антониу Гутереш при откриването на годишната сесия на Общото събрание на ООН през 2018 г. и особено частта, в която той очерта **актуалните проблеми в областта на международните отношения**: *„увеличаване на поляризацията и популизма в отделните държави, отслабването на сътрудничеството между тях и „крехкото“ доверие в международните институции“*. Той очерта световния ред днес като *„все по-хаотичен“*, а властовите отношения – като *„все по-неясни“*. Според него днес *„всеобщите ценности са разрушени“*, а ние сме неспособни да се справим с конфликтите и войните в много части от света. Подобна, а може би и още по-тежка е оценката за ситуацията в страните от бивша Югославия, а защо не и в региона на Балканите и Европа като цяло.

Анализът на тази проблематика продължава да бъде актуален и днес, 24 години след края на конфликта в бивша Югославия, тъй като между новите държави съществуват нерешени и спорни проблеми от международноправен характер, като например: въпросът за границите между тях; въпросът за подялбата на имуществото и финансовите активи на СФР Югославия; разследването на военните престъпления по време на войната, както и други въпроси, които ще засегна в изложението.

Разпадането на бивша Югославия и възникването на нови държави в региона бе предизвикателство за целия регион на Балканите и Европа и постави в една коренно променена и динамична ситуация българската външна политика. В началото на 90-те години на миналия век новият политически елит на България трябваше да взема решения в условията на бързо променяща се външнополитическа среда, а понякога и в условията на протичаща политико-военна криза.

Сериозното и задълбочено анализиране на тези проблеми от научни позиции днес би спомогнало за формирането на последователна външнополитическа позиция на Р България, както и за лансирането на някои изходни идеи за развитието на отношенията между Р България и новите държави от бивша Югославия. Тази статия няма претенциите за оригиналност и изчерпателност и може да се разглежда само като първоначален опит за повдигане на завесата на събитията от този период.

Р България призна новите четири държави, произлезли от разпадането на бивша Югославия (Словения, Хърватия, Р Македония и Босна и Херцеговина) на 15.01.1992 г. Този политически и международноправен акт се оценява по различен начин от изследователите. Оценките на българските изследователи варират в следната палитра: от „едно доста неочаквано решение“, но същевременно „решителен акт, предприет самостоятелно, без да бъде съобразен с Великите сили или с приятелска Гърция. Водени от някакъв исторически инстинкт, неопитните български политици чувстват, че след разпадането на СФРЮ България би имала потенциално по-добри отношения със съставящите я републики, в това число и със Сърбия, особено след като от тях отпада основният им проблем – Македония. Заедно с това обаче българската страна бърза да обяви пълен неутралитет и ненамеса в ескалацията на конфликта. Действайки в рядък за силната политическа поляризация на страната консенсус.“¹

До „ясен сигнал, ориентиран главно към Запада, че от София югославският разпад изглежда необратим и че обмисляните в международните институции стабилизиращи мерки трябва да бъдат насочени към всички напускащи федерацията републики“.²

Решението за признаването на четирите бивши югорепублики е взето след разширено заседание на българското правителство с участието на председателите на парламентарните комисии по външна политика и национална сигурност, и то с аргументирано писмено становище от Комисията по външна политика на Народното събрание.³

Събитията от този период са описани и анализирани много подробно в книгата на проф. Ангел Димитров („Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма“, София, 2011, Академично издателство Проф. Марин Дринов) и в труда на Бисер Банчев („България и югославската криза (1989-1995)“, София, 2009 г.). Подробен разказ на събитията прави и в едно по-късно публикувано интервю тогавашният български заместник-външен министър Стефан Тафров (публикувано в <http://e-vestnik.bg> от 19.02.2009 г.).

¹ Никова, Екатерина. Войната в Босна и Балканите. В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите, т. 6, „Особеният случай Босна“, съставител Антонина Желязкова, София, 2001, с. 133, интернет-източник: www.imir.org.

² Димитров, Ангел. Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма, София, 2011, Академично издателство Проф. Марин Дринов, с. 156.

³ По този въпрос вж. по-подробно Банчев, Бисер. България и югославската криза (1989-1995), София, 2009 г., с. 91-115.

Стефан Тафров обръща внимание на факта, че България е първата страна, която признава не само Р Македония, но и Босна и Херцеговина, и оценява този външнополитически акт като голямо постижение за България, тъй като събитията са можели да се развият и по съвсем различен начин. Според Ст. Тафров, ако Р Македония не беше международно призната, щеше да се превърне в една „сива зона“ и Слободан Милошевич щеше да се опита да я завоюва, да окупира и нея. Един подобен международноправен акт, извършен от съседна държава, според него е спрял развитието на военните действия в много голяма степен. Освен това, той е показал на партньорите на България, че ние нямаме териториални аспирации към никого, към никой наш съсед, което пък е открило пътя на България към НАТО и ЕС. Но най-важното: конфликтът в бивша Югославия е бил ограничен да не стигне до българските граници.

Необходимо е да припомним, че през 1992 г. България не е член нито на НАТО, нито на ЕС, нито дори на Съвета на Европа.

Проф. Ангел Димитров с основание обръща внимание на нещо важно в тази ситуация – формирането през посочения период на една нова българска идентичност, освободена от доскорошната си строга външнополитическа зависимост от Москва. Той категорично смята, че България взема едно самостоятелно решение с първостепенно регионално значение, което е съобразено с нейните собствени национални интереси. Разбира се, в своя труд проф. Димитров разглежда основно темата за признаването на Р Македония, но актът на признаване на Р Македония не е изолиран – решението на българското правителство и на парламента на България е за признаването на четирите бивши югославски републики, пожелали независимост – Словения, Хърватия, Р Македония и Босна и Херцеговина. Самото признаване е обявено с декларация на тогавашния министър-председател Филип Димитров пред Народното събрание (15.01.1992 г.), която е гласувана единодушно от присъстващите народни представители.

Относно акта на признаването може да се направят няколко по-обща изводи и оценки:

Признаването на четирите югорепублики Словения, Хърватия, Р Македония и Босна и Херцеговина от България е любопитен и интересен момент от новата политическа история и трябва да се анализира много по-подробно от съвременните изследователи.

Актът на международноправно признаване на четирите бивши югорепублики е осъществен от правителството на Р България като самостоятелно външнополитическо решение, след внимателен и задълбочен анализ, при отчитане на българските национални интереси

и с консенсус между основните представители на държавната власт – премиерът Ф. Димитров и президентът Ж. Желев.

Решението е обявено и гласувано с пълно мнозинство от Народното събрание, без нито един глас против, като е изпълнена цялата процедура съгласно тогавашната парламентарна практика, изискваща положителни становища на Комисията по външна политика и Комисията по национална сигурност. Това е бил знак, че България само 3 години след падането на комунизма спазва демократична парламентарна и политическа практика.

Признаването дава и съществен външнополитически знак към Европа, САЩ и света като цяло, че България е страна, която ще следва свой автентичен модел на развитие в посока отстояване на запазването на мира и стабилността в региона на Балканите, без териториални претенции към съседните страни.

Признаването на новите четири държави, произлезли от разпадането на бивша Югославия (Словения, Хърватия, Р Македония и Босна и Херцеговина) от Р България на 15.01.1992 г. не би могло да се разглежда и анализира само в контекста на двустранните отношения с тях, а би трябвало да се разгледа в един по-широк контекст, който има както вътрешнополитически проекции в рамките на България - със специфичните вътрешнополитически борби, противопоставяния и влияния, така и в регионален и в общоевропейски контекст, а бих казал – и в световен контекст.

Разпадането на бивша Югославия, освен всички други проблеми от вътрешнополитически и външнополитически характер, доведе и до цял комплекс от сложни международноправни проблеми между нововъзникналите държави. Аз ще се опитам да ги очертая най-общо, защото всеки един от тях може да бъде тема за самостоятелно монографично изследване.

Въпросът за границите между новите държави

Тук влизат следните **нерешени гранични въпроси**:

- между **Словения и Хърватия** – за 6 км. от общо 664 км. граница по суша и за делимитацията на морската им граница в Пиранския залив – спор, който продължава и до днес, въпреки че двете страни вече са членки на ЕС и НАТО и има решение от юни 2017 г. по този въпрос на Арбитражен съд в Хага.⁴ Според решението на съда, ¾ от Пиранския залив се падат на Словения. Последната обаче няма

⁴ По този въпрос вж. също студията на проф. д-р Цветана Каменова „Проблеми на морската делимитация в Адриатическо море“, Научни трудове на ИДП-БАН, Том V (2008), София, 2010 г., с. 27-46.

директен достъп до международни води, а посредством коридор, широк около 2,5 морски мили или 4,6 км. През хърватски води ѝ се осигурява излаз, което пък ѝ предоставя правото на морски транспорт и риболов. Хърватия счита, че решението на арбитражния съд не е задължително и настоява между двете държави да бъде подписано споразумение. Словения, от своя страна, продължава да настоява, че решението на Арбитражния съд трябва да бъде изпълнено. Този продължаващ и до днес спор ни напомня да бъдем много внимателни, когато говорим за т.нар. „интеграция на държавите от Западните Балкани“ и изискването на ЕС нерешените въпроси да бъдат уредени ПРЕДИ ПРИЕМАНЕТО, а не СЛЕД ПРИЕМАНЕТО. Последното развитие на този въпрос е отнасянето му за решение към Европейския съд в Люксембург;

- между **Хърватия и Босна и Херцеговина** за части от сухопътната граница, както и относно строежа от хърватска страна на моста към полуостров Пелешац. Със строежа на моста Хърватия цели да свърже своята територия, като заобиколи малкия участък от крайбрежната територия на Босна и Херцеговина (около 20 км.). Босненското крайбрежие отделя най-южната Дубровнишка област от Хърватия и принуждава пътуващите да минават през 2 ГКПП, с което значително се забавя автомобилният трафик – особено в активния туристически сезон в Хърватия. Построяването на моста при Пелешац ще реши не само струпването на автомобили по ГКПП и загубата на време при пътуване, но ще реши и въпроса с пълното обособяване на териториалната цялост на Хърватия. През 1999 г. тогавашният хърватски президент Франьо Туджман и членът на Председателството на Босна и Херцеговина Алия Изетбегович подписаха споразумение, което урежулира границата между двете бивши югославски републики съгласно вътрешната междурепубликанска граница, съществуваща по времето на бивша Югославия. Договорът обаче досега не е ратифициран нито от парламента на Босна и Херцеговина, нито от парламента на Хърватия. През юни 2017 г. Европейската комисия взе решение да отдели от Кохезионните фондове (Хърватия е член на ЕС от 01.07.2013 г. – бел. авт.) сумата от 357 милиона евро безвъзмездна финансова помощ за изграждането на моста, което представлява около 85% от необходимите средства. Проектът се състои от 3 фази: строителство на самия мост с дължина 2,4 км., строителство на пътища за достъп до моста с дължина от около 12 км. и строителство на обходно трасе, което да свърже полуострова с пътя за Дубровнишката област. Очаква се проектът да бъде реализиран до 2022 г., но за него на този етап има обструкции от босненската страна на политическо ниво, тъй като бошняшкия политически фактор в лицето на основната бошняшка партия ПДД смята, че подобен проект ще затвори достъпа на Босна и

Херцеговина до международни води. Проблеми и спорове има и около използването от Босна и Херцеговина на пристанище „Плочче“, което е строено с пари от федералния бюджет на СФРЮ с цел да обслужва Република Босна и Херцеговина, но след това остава на хърватска територия. Босненската страна лансира идеята за построяване на пристанище в гр. Неум като алтернатива на „Плочче“, но там нещата допълнително се усложняват от техническите характеристики на мястото (плитководни води), както и това, че населението на гр. Неум е изцяло хърватско;

- между **Хърватия и Сърбия** – за речната граница по р. Дунав. В основата на спора стои не толкова криволичетата демаркационна линия, колкото контролът върху два стратегически, икономически и туристически важни острова – Вуковарския и Шаренградския. Първият е остров, който се намира в близост до тежко пострадалия (за да не кажа напълно разрушен – бел. авт.) по време на войната (1992-1995 г.) хърватски град Вуковар, но от сръбската страна на брега. А вторият е изкуствено създаден остров, намиращ се в хърватската община Шаренград, но също от сръбската част на брега;

- между **Хърватия и Черна гора** – за морската граница в Бока-Которския залив при полуостров Превлака;

- между **Сърбия и Косово** – там открито вече се говори за размяна на територии. Сърбия не признава едностранно обявената независимост на Косово. Това е и официалната позиция на няколко страни от ЕС – Гърция, Кипър, Румъния и Испания. Позиция, която ще доведе до проблем с европейската интеграция на Косово. След подписването на договора между Р Македония и Гърция за новото име „Северна Македония“ прави впечатление, че в публичното пространство започна да се използва по-често терминът „Северно Косово“;

- между **Сърбия и Босна и Херцеговина** няма сключен договор за границите. Както се казва – там Сърбия граничи със себе си, защото от другата страна е т.нар. „Република Сръбска“ („ентитет“ в рамките на Босна и Херцеговина).

Въпросът за подялбата на имуществото и финансовите активи на СФР Югославия

Тук влизат споровете за активите на Централната банка на СФРЮ. Споровете за подялба на имуществото на бившата Югославска народна армия (ЮНА), както и подялбата на дипломатическите имоти на СФРЮ. Тук влиза и спорът за активите на фалиралата „Люблянска банка“ от времето на разпада на бивша Югославия, когато голям брой

вложители, югославски граждани, губят спестяванията си във валута. Този проблем е освен в сферата на МПП, но и в сферата на МЧП.

Специално внимание изисква и проблемът за разследването на военните престъпления през периода 1992-1995 г., т.нар. „престъпления срещу човечеството“, които са обект на разследване от Международния наказателен трибунал за бивша Югославия (МНТБЮ).

Проблем, който също може да бъде обект на самостоятелно монографично изследване и който пък навлиза в тематиката на международното наказателно право. Все още има неразкрити военни престъпления на територията на бивша Югославия и особено в Босна и Херцеговина, където продължават споровете за това, в коя държава и от кои съдилища да се съдят военнопредстъпниците.

Не е решен и въпросът с **безследно изчезналите жертви на конфликта**. Тук отново се натъкваме на парадокси – в днешно време, в Босна и Херцеговина например има закон, според който на наказателно преследване са подложени лица, които се завръщат от участие във войната в Сирия и Ирак. Що са касае до военнопредстъпниците, които се завръщат от процесите пред МНТБЮ в Хага – те в повечето случаи са посрещани като герои в собствените си страни. Това е проблем, който раздвоява моралните ценности в тези общества и предизвиква много въпроси.

Други нерешени въпроси от международноправен характер са: връщането на заграбените културни ценности; защитата на малцинствата; борбата с тероризма и овладяването на миграционните потоци. Сигурен съм, че списъкът с нерешените проблеми от международноправен характер в страните от бивша Югославия може да бъде продължен и още.

Опит за обобщение

Посочените проблеми от международноправен характер всъщност могат да намерят решение в много по-голяма степен с политически, отколкото с правни средства, защото в тяхната основа стоят политически конфликти. Това поставя проблема за ефективността на международния правов ред, от една страна – и това е проблемът, за който говори генералният секретар на ООН Антониу Гутериш при откриването на годишната сесия на ОС на ООН през 2018 г., а от друга – показва доколко реалистична е перспективата за европейска интеграция на Западните Балкани, при положение че най-важното условие за нея е предварителното решаване на спорните въпроси.

В тази връзка актуалност имат и думите на последния Председател на Председателството на СФРЮ и впоследствие президент

на Хърватия (2000 – 2010 г.) Стипе Месич, който на конференция в София, проведена през 2014 г. заяви, че вече повече от 20 години т.нар. „преход“ на страните от Източния блок все още не е приключил. Той предупреждава, че *„пробуждането на неоснователни страхове, свързани с опита от травматичното ни минало, както и съзнателното стимулиране на тези страхове с цел да се установят нови сфери на влияние и интереси, няма да помогне на никого... За да строим бъдещето, трябва да застанем лице в лице с истините от миналото, а това включва и истината за нас самите.“*